

De mensentoonstellingen groeiden uit tot heuse volkerenshows, vooral dankzij Carl Hagenbeck, groot geworden met de verkoop van wilde dieren aan circussen en dierentuinen

Parveen Kanhai
AMSTERDAM

In het Amsterdam van de 19de eeuw waren er geregeld tentoonstellingen met mensen uit verre contreien. Zo adverteerde de Duitse menageriehouder Prins in het *Algemeen Handelsblad* van 1835 met de 'natuurwonderen' die hij op de kermis op de Botermarkt toonde: behalve een levende krokodil van de oevers van de Nijl en een witte IJslandse beer ook een 'zeer fraaije Hottentot, van Zuid-Afrika'. Bijna twintig jaar later vormden op dezelfde kermis vier Bosjesmannen een attractie. De uitbater meldde in een annonce trots dat de vier 'meer gelijken naar apen dan naar menselijke wezens', maar dat 'men ze zonder het minste gevaar kan naderen.'

De kleine mensentoonstellingen groeiden uit tot heuse volkerenshows. De Hamburger Carl Hagenbeck (1844-1913), groot geworden met de verkoop van wilde dieren aan circussen en dierentuinen, speelde hierin een belangrijke rol. Met dank aan zijn wereldwijde netwerk van jagers, koloniale beambten en scheepskapiteins organiseerde hij in de periode 1875-1931 bijna zeventig 'antropologisch-zoölogische tentoonstellingen'. Een term waarmee hij vooral wilde benadrukken dat hij een authentiek beeld wilde laten zien van andere, verre culturen door het tonen van het alledaagse leven.

Curieus schouwspel

Het overweldigende succes van Hagenbecks *Völkerschauen* vond navolging. De bedoeïenenkaravaan die Amsterdam in mei 1892 aandeed, werd georganiseerd door zijn landgenoten Ernst Pinkert en Willy Möller. Een jaar eerder hadden ze een groep van dertig 'Suaheli' of 'Suaheli' naar Europa gehaald. De bewoners van Oost-Afrikaanse kustlanden werden opgedeeld in twee groepen. Twintig van hen gingen op tournee langs dierentuinen in Duitsland en Zwitserland. Negen anderen maakten deel uit van de bedoeïenenkaravaan, die de grote Europese steden aandeed.

De bedoeïenenshow aan de Weesperzijde opende onder grote belangstelling. 'De tribunes waren vol toeschouwers; honderden nieuwsgierigen verdrongen zich voor de schutterij, om althans de muziek en de schoten te horen, en op de daken en platten der omliggende huizen werd gratis geprofitteerd van het inderdaad curieus en interessant schouwspel', berichtte de Amsterdamse correspondent van *De Maasbode*. Drie weken lang stroomde het publiek toe. Volgens *Het Nieuws van den Dag* waren ook de buurtbewoners enthousiast: 'Menige kushand werd door de zwarte woestijnbewoners aan het adres van een of andere keukenprinses die zich voor het open keukenraam vertoonde geëxpedieerd.'

Zijde en snuisterijen

Wat kreeg het publiek te zien? De beeldbank van het Stadsarchief Amsterdam bevat zestien foto's van de show. Het kamp van zeven tenten direct na de ingang, een dromedaris midden in een miniwoestijn, vijf als palmbomen vermomde palen, een Arabisch koffiehuis waar mokka werd geserveerd en een bazaar waar bezoekers zijde, meubels en snuisterijen konden aanschaffen. Tweemaal daags was er in het renperk

'Het waren fiere zonen der woestijn, en de danseres was niet van oostersche schoonheid ontbloot'

Schaduwzijde

Achter de schermen van de volkerenshows was er veel ellende. In Duitsland riep een aantal bedoeïenen en Syriërs de hulp in van de Turkse consul in München, vanwege alle mishandelingen. In Nederland bleef de schaduwzijde verborgen. Bij de shows, in maart 1893 in Carré, van 32 'Amazones van Dahomey' repten de kranten in detail over de kleur en glans van hun huid, maar het drama achter de schermen bleef onbelicht. In september 1892 was een van de vrouwen in Praag aan de tyfus bezweken en had een andere vrouw zich het leven benomen door spiritus te drinken. Twee maanden later stierf een 17-jarige deelneemster aan longontsteking. Daarna werd haar lichaam ontleed door antropologen, die haar schedel lichtten en haar geslachtsdelen voorbereiden.

In het Paleis voor Volksvlijt stond tussen 1900 en 1909 bijna jaarlijks een grote show

een programma van ruim een uur. Aangekondigd als een 'reeks taferelen uit het leven der woestijnbewoners', bood het vooral visueel spektakel: de ontvoering van dromedarissen door woestijnrovers, een optocht met alle deelnemers, een overval op Britse militairen en een slavenjacht op de Suaheli's.

Impresario Möller hield 'zich niet al te streng aan de etnografische waarheid', noteerde het weekblad *Eigen Haard*. 'Egyptische bedoeïenen, die reizigers plunderen, toch, behoren tegenwoordig tot de hoge zeldzaamheden, evenzeer als bedoeïenen, die negerdorpen aanvallen en de bewoners ervan als slaven medevoeren, en evenzeer als Suaheli's, die tot slaaf worden gemaakt.' Maar het merendeel van de pers was vol lof. Het waren 'fiere zonen der woestijn', die Oost-Afrikanen, schreef de correspondent van het *Bataviaasch Nieuwsblad*, 'te paard zittende als waren dier en meester één, prachtige figuren'. De danseres in het koffiehuis was 'niet van oostersche schoonheid ontbloot' en *Het Nieuws van den Dag* bespeurde 'intelligente en sprekende gelaatstreken' bij de muzikanten die haar begeleidden.

Grootste volkerenshow

De bedoeïenenkaravaan was de grootste volkerenshow in Nederland tot dan toe. In de jaren daarna kwamen er meer naar Amsterdam. In het Paleis voor Volksvlijt stond tussen 1900 en 1909 bijna jaarlijks een grote show. Ook Hagenbeck bracht er Indiase shows met acrobaten, slangenbezweerders, magiërs en danseressen. Na de verwoestende brand in 1929 herinnerde schrijver Frans Coenen in *De Groene Amsterdammer* zich de 'negerdorpen': 'Hoevele negerstammen hebben in den loop der jaren op die planken gehuist en hoe stonken zij! In Afrika zelf kon 't niet erger zijn.'

Historicus Parveen Kanhai doet onderzoek naar volkerenshows in Nederland in de periode 1821-1951. In het maartnummer van *Ons Amsterdam* staat een uitgebreide versie van dit artikel.

Primeur 1913

De eerste honkbalclub

→ 10 juli 1911: honkballers actief op het voormalige IJscubterrein tegenover het Concertgebouw. FOTO AHC QUICK

Er is bijna geen sportpark in Amsterdam waar honkbalvereniging Quick niet ooit heeft gebivakkeerd. Maar het begon voor de Amsterdamsche Honkbal Club Quick allemaal op 1 maart 1913, op een gehuurd hoekje van het IJscubterrein, het huidige Museumplein. Daarmee is de Amsterdamse vereniging de oudste honkbalclub van Europa. Vanaf 1924, toen de landelijke honkbalcompetitie vorm had gekregen, kende Quick grote triomfen op de honkbalvelden en werd de club meerdere malen

Nederlands kampioen. Ondanks alle titels moesten de honkballers bijna tien keer hun thuisbasis verhuizen. Van 1951 tot 1960 lag die op het Olympiaplein, maar het jeugdteam werd in 1960 kampioen van Nederland op het sportpark aan de Jan van Galenstraat. Twintig jaar later vierde het eerste team de promotie naar de hoofdklasse op sportpark Goed Genoeg en tegenwoordig is Quick gevestigd op sportpark Sloten. De club afficheert zich nu vooral als een 'gezelligheidsvereniging, waarbij ervaring niet is vereist'.

Amsterdammer 1969

Apollo Henkie: een echte ster

Als jongste presentator van *NTS-Sport*, de voorloper van *Studio Sport*, was hij al een bekende Nederlander, maar na de uitzendingen rondom de eerste reis naar de maan ontving televisiepresentator Henk Terlingen bijna 12.000 brieven. Desondanks relatieve 'Apollo Henkie' in een interview met *Het Parool* op 4 maart 1969 zijn sterrenstatus. "Mocht die populariteit er al zijn," zegt hij, "dan is die morgen weer afgelopen. De

bakker bezorgt brood, ik programma's. Een presentator is maar een lege huls, waar je alles in kunt stoppen." De 27-jarige vertelt het thuis, in zijn flat aan de Sloterplas. "Toen de NTS begon met een serie programma's over de ruimtevaart, was ik blij dat ik mee mocht doen. Er zit zo langzamerhand voor tien jaar werk in. En daarnaast heb ik de sport nog."

→ Henk Terlingen, hier 27 jaar oud. FOTO ANP KIPPA

Zoekplaatje

Hoe goed kent u de stad?

FOTO LIN WOLDENDORP

Amsterdam zit vol verborgen schatten. We rijden of lopen er dagelijks langs. Maar hoe goed kennen we de stad? Afgelopen zaterdag stonden we op het Anton de Komplein in Zuidoost, bij het in 2006 door beeldhouwer Jikke van Loon gemaakte standbeeld van de Surinaamse activist, schrijver en verzetsheld. Winnar van het jaarabonnement op *Ons Amsterdam* is kunstenaar Airco Caravan. Welke historische plek zoeken we deze week? Inzendingen voor maandag 12:00 uur naar: zoekplaatje@parool.nl.

Onder de goede inzendingen verloten we weer een jaarabonnement op het maandblad *Ons Amsterdam*.

Colofon

De geschiedenispagina's worden gemaakt in samenwerking met *Ons Amsterdam* (onsamsterdam.nl). Coördinatie: Peter de Brock.

ons amsterdam